ББК 63.3 (2Ук-4ВІ)
П-27

Подолян С. І., Фаріон А. Г.

П-27 Слободище колись і тепер: Нариси з історії села. Редакційно-видавничий відділ облуправління по пресі, 1991 — 48 с. ISBN 5-7707-0583-3

Автори видання С. І. Подолян та А. Г. Фаріон розповідають про історію села Слободище Іллінецького району Вінницької області з часу його заснування до наших днів. Вони використали багатий історичний матеріал для написання твору, розповіли про соціально-економічний розвиток села, його людей, заснування місцевого колгоспу.

Авторы издания С. И. Подолян и А. Г. Фарион рассказывают историю села Слободище Ильинецкого района Винницкой области со времен его основания до наших дней. Они использовали богатый исторический материал для написания произведения, рассказали о социально-экономическом развитии села, его людях, основании местного колхоза.

СТЕПАН ИВАНОВИЧ ПОДОЛЯН, АНДРЕЙ ГРИГОРЬЕВИЧ ФАРИОН.

Слободище когда-то и теперь.

Очерки из истории села.

Винница Редакционно-издательский отдел облуправления по печати 1991.
На украинском языке.

Завідуючий відділом П. О. Мельник

Редактор Г. М. Лиманець.
Худож. редактор Т. Ф. Остапова
Коректор В. О. Маркотенко.

Інформбланк № 13

Здано до набору 05. 04. 91. Підп. до друку 21. 05. 91. Формат 60х84 1/16. Папір друк. № 1. Гарн. ново-газ. Вис. друк. Ум. друк. арк. 3,0. Ум. фарб.-відб. 1,6. Обл.-вид. арк. 3,0. Тираж 500 пр. Вид. № 50 Зам. 2554. Ціна 2 крб.

Редакційно-видавничий відділ облуправління по пресі.
287100, Вінниця, Леніна, 72.

Іллінецька друкарня, 287400, Іллінці, Леніна, 22.

ISBN 5-7707-0583-3.

Село на Поділлі. Прямі широкі вулиці обсаджені акаціями. Веселі чепурні будинки. І живуть в них вільні і працьовиті люди. А за селом мальовничий краєвид — розлогі колгоспні поля, щогли ліній електропередач, зелені лісопосадки, луки, ставки. Це Слободище — центр сільської Ради, розташований на р. Сороці, за 40 кілометрів від районного центру Іллінціві за 12 кілометрів від залізничної станції Монастирище.

В глибину віків уходять корені цього села.

Вся прилегла до села територія була заселена з сивої давнини. З незапам'ятних часів люди будували житло, вели господарство на низьких незаплавних терасах місцевих річок. Тут були наносні родючі грунти. Заводі і плеса дозволяли в давнину ловити рибу руками. У навколишніх лісах, від яких збереглися тільки залишки, жителі збирали ягоди, гриби, їстівне коріння, полювали на звіра.

Як свідчать археологічні розкопки, люди селилися на території Присоб'я ще з періоду нового кам'яного віку — неоліту (6—7 тис. років тому). Основним заняттям їх у той час було мотичне землеробство. Першими злаками, які вирощувало неолітичне населення нашого краю, були ячмінь і пшениця.

Знайдені кістки великої і дрібної худоби свідчать про розвиток скотарства. Знаряддя праці виготовлялися із каменю і кісток. Виявлені рештки горщиків. Отже, в ті давні часи люди вже виготовляли посуд на гончарному крузі, орнаментували його узорами з ліній, овалів та штрихів.

В IV—III тисячолітті до нашої ери неолітичні племена на нашій території були змінені племенами трипільської культури. Таку назву вони одержали від с. Трипілля Київської області, де були вперше виявлені їх пам'ятки.

Поселення трипільської культури IV—II тисячоліть до н. е. були досить поширені в Присоб'ї. За період з 1951 р. тут виявлено їх близько 30 — найбільше в районах Кальника, Дашева, Шабельні, Вербівки, Криштопівки, Чорториї та інших сіл.

Трипільське селище являло собою один або кілька рядів на-

півземлянок, розміщених по колу, в центрі якого були загони для худоби. Житла великі, розраховані на кілька сімей. Долівка виготовлялась з товстого шару обпаленої глини, яка захищала від вологи.

Трипільці виготовляли посуд на гончарному крузі, орнаментували його темно-коричневою і чорною фарбами.

Знайдені на місцях поселень відтяжки до ткацьких верстатів, кам'яні зернотертки, крем'яні вкладиші до серпів свідчать про заняття ткацтвом і землеробством.

Часто зустрічалися жіночі статуетки з глини, що відображають існування в трипільців матріархату. Жінка в ті давні часи стояла на чолі роду, по жіночій лінії визначалася кровна спорідненість. Пізніше, на рубежі III—II тисячоліть до н. е. матріархат змінюється батьківським родом — патріархатом.

У цей час поряд з кам'яними у вжиток все більше входять мідні знаряддя праці. Посилений розвиток скотарства змушував населення шукати багаті пасовища. Тому трипільці цього періоду освоювали великі простори степової і лісостепової зони.

Змінюється і поховальний обряд. Поступово від трупоспалення трипільці переходять до поховань під курганами.

Однією з найбільш яскравих пам'яток трипільської культури цього періоду, знайденою поблизу Слободища, є рештки поселення біля с. Чорториї в урочищі Ялесеєва гребля. Тут в 1964 році виявлено залишки кількох землянок, сім мотик, три примітивні рала з рогу оленя, кремінні сокири, ножі, серпи, проколки, глиняні грузила до сіток, відтяжки до ткацьких верстатів, прясла.

Трипільська культура — одна з найбільш розвинених і високих культур мідно-кам'яного віку IV—III тисячоліть до н. е. на території нашої місцевості. Досягнення її племен не зникли безслідно, а стали надбанням більш пізніх груп населення, зокрема, тих, які жили в епоху бронзи.

Починаючи з середини II тисячоліття до н. е. в Присоб'я проникають скотарсько-землеробські племена — носії культури багатоважкової та шнурової кераміки бронзового віку. Таку назву вони одержали тому, що користувалися посудом і прикрашеним орнаментом у вигляді важків або відбитків шнура. Пам'ятки цих культур в нашій місцевості знайдені біля с. Кальника, Підвисокого, Бондурів і в навколишній окрузі.

В VI — IV століттях до н. е. наші землі заселили племена скіфів-орачів, які займались землеробством, скотарством, полюванням, ремеслами. Скіфських пам'яток, особливо курганів, дуже

багато на території Присоб'я. Різна висота курганів свідчить про розпад первісно-общинного ладу і появи в скіфів класового суспільства. На могилах родової знаті і вождів робили високі насипи, добре помітні до наших днів. В могилу клали бойових коней, зброю, спорядження, посуд, рабів і навіть дружин, які могли знадобитися покійнику в потойбічному світі.

В IV столітті до н. е. скіфи поступово були витіснені спорідненими з ними племенами сарматів, які в Присоб'ї лишили кілька курганів.

На рубежі н. е. басейни річок Південний Буг і Соб заселили стародавні східнослов'янські народи — наші предки. У II—VI століттях н. е. тут жили племена черняхівської культури, яка одержала назву від с. Черняхів Київської області, де вперше знайдені її пам'ятки.

Візантійські та інші письменники того часу називали їх антами — першими слов'янами.

Вони вміли добре виготовляти залізне знаряддя праці, глиняний посуд на гончарному крузі, прикраси із срібла і бронзи. Основним господарським заняттям у них було орне землеробство і скотарство. Значного розвитку досягла внутрішня і зовнішня торгівля.

Знайдені римські, грецькі, візантійські та інші монети свідчать про торговельні зв'язки Присоб'я цього періоду з іншими народами і державами.

Поселення черняхівців найчастіше являли собою великі відкриті селища без штучних укріплень. Були і городища на природних підвищеннях біля річок, укріплені валами і ровами. Житла наземні або трохи заглиблені в землю споруджувались із дерева і глини. Печі робили глинобитними. Були і відкриті вогнища з каменів.

Стародавні слов'яни були могутніми і войовничими. Вони вели вперту боротьбу з готами, гуннами, аварами, часто робили напади на Візантію.

У VII—VIII століттях східні слов'яни утворили ряд міжплемінних об'єднань, відомих з «Повести временных лет». Басейн Південного Бугу і Собу населяли слов'янські племена уличів, які сусідили з близькими їм за походженням полянами. Поступово з розвитком продуктивних сил в уличів поглиблюється майнове і класове розшарування. З'являються багаті общинники, що захоплюють кращі землі, селяться в окремих укріплених городищах, нагромаджують скарби,

На території Іллінецького району залишки слов'янських поселень знайдено біля сіл Василівки, Дашева, Копіївки, Кальника, Борисівки, Район, Пархомівки та інших.

В середині X ст. Присоб'я було включене до складу Київської Русі. Розвиток господарства, ремесла гальмувався частими нападами ворогів, особливо степових кочівників-печенігів, половців, монголо-татар. Наші предки чинили впертий опір загарбникам. За переказами жителі навколишньої місцевості під час нападу татар закрилися в одному з укріплень і настільки стійко оборонялися, що вороги назвали це місце Дашевим, від тюркського слова «даш» (камінь). Про ті далекі події свідчать земляні укріплення — вали, що збереглися до наших днів, зокрема біля Дашева, Кальника.

Незважаючи на героїчну боротьбу населення, монголо-татарським ордам ціною величезних втрат вдалося захопити ці місця. Містечка і села, які тут виникали, зазнали величезного спустошення. «Татари ні до кого не знали жалю, вбивали жінок, чоловіків, малят, розпорювали утроби вагітним і умертвляли зародки»,—писав арабський історик початку XIII ст. Ібн-Аль-Асир.

Але могутня всенародна відсіч, дана монголо-татарським ордам на руських землях, значно знесилила їх, і вони змушені були залишити ці місця і повернутися на Схід, де утворили державу Золота Орда. Поступово зруйнована місцевість відбудовувалась, відроджувалось господарство.

Згодом Золота Орда розпалася на ряд ханств, з них найближчим до присобського краю було Кримське. Кримські татари продовжували розбійницькі напади на Україну. Скориставшись ослабленням могутності Русі, наприкінці XIV століття українські землі почали захоплювати литовські і польські феодали. Близько 1362 року все Правобережжя було захоплене Великим князівством Литовським, яким у той час правив князь Ольгерд. На загарбаних землях було встановлено кріпосницький гніт, який ще більше посилився після того, як в 1569 році за Люблінською унією Польське королівство і Литовське князівство об'єдналися в одну державу — Річ Посполиту. Литовські князі і польські королі роздавали своїм феодалам багатющі українські землі.

Правда, жорстока експлуатація селян встановилася спочатку в північних і західних українських землях. В Присоб'ї, як і на всій Брацлавщині, експлуатація була набагато меншою, хоча король і роздавав дарчі грамоти магнатам на ці землі, тут не

було фільварків, на яких гнули спину кріпаки. Пояснюється це тим, що Брацлавщина, яка лежала на шляху татарських нападів, до кінця XVII століття була малозаселеною. Невеличкі поселення, які тулилися до берегів річок, лісів, укріплених замків, містили небагато жителів. Та й вони при найменшій тривозі готові були, захопивши найнеобхідніше, тікати в ліси, плавні, ховатися за стінами укріплених «городків» — Іллінців, Дашева, Кальника.

Господарями становища були лише відчайдухи-козаки, які з кінця XV ст. утворювали свої зимівники в безлюдній місцевості, займаючись полюванням, рибальством, бортництвом. Об'єднуючись у ватаги, вони чинили напади на татарські кочів'я, захоплювали там худобу і майно. З часом з ростом козацтва воєнна справа стала основним заняттям цих сміливих людей.

Становище змінилося в кінці XVI століття, коли край почав масово заселятися. Багаті й вільні землі приваблювали втікачів західних і північних частин України, які рятувалися від посилення там феодально-кріпосницького і національного гніту. Місцеві поміщики, зацікавлені в такому переселенні, заохочували його. Новоутворені поселення одержували статус слобод, жителі яких на 30—40 років звільнялися від податків і виконання інших повинностей.

Цілком певно можна твердити, що однією з таких слобод було й Слободище, і витоки його слід відносити до початку XVII століття. Поселення виникло поблизу укріплених місць — замків, які були в Городку та Леухах, і куди населення ховалося під час ворожих нападів. Слободище, як і всі навколишні села, відносилось до Гранівського ключа, яким на початку XVII століття володів поміщик Сенявський.

По мірі закінчення строку «слобод» селяни сплачували землевласникові натуральну і грошову данини, крім того платили польському урядові «подимне» — податок від житла і стацію — податок на утримання війська.

Вироблену натрудженими руками українських селян продукцію Сенявський, а також Важинський, який узяв з 1646 року Гранівський ключ в оренду, вивозили на продаж в чужі краї, переважно в Польщу і Прусію. Десятки кованих возів з лантухами два рази в рік валками везли на Балтійське помор'я мед, віск, вовну, сало, шкіру і горілку, а звідти — прянощі, вина, цукор, посуд, тканини, землеробське знаряддя.

Під час визвольної війни 1648 — 1654 років у Слободищі і прилеглій окрузі неодноразово перебували козаки Богдана

Хмельницького. Тут відбувалися криваві сутички з шляхтою і польськими жовнірами.

Після Зборівської угоди 1649 року, підписаної Б. Хмельницьким з польським урядом, влада польської шляхти в Присобі була ослаблена. Звідси були виведені польські війська, адміністративні посади зайняли представники православної української шляхти і козацької старшини.

Територія України була поділена на нові військово-адміністративні одиниці — полки і сотні. Слободище увійшло в склад Кальницького полку.

Возз'єднання України з Росією в 1654 році вселило надію на остаточне звільнення нашого краю від польсько-шляхетських поневолювачів. Але після Андрусівського перемир'я, яке царський уряд уклав в 1667 році з поляками, на Правобережній Україні відновилась влада польської адміністрації і поміщиків. У свої володіння на Гранівщину повертаються нащадки Сенявських.

Пани намагаються помститися козакам і селянам за заподіяні збитки. Особливою жорстокістю відзначався Адам-Микола Сенявський, який суворо карав прояви будь-якої козацької і селянської «вольності» — саджав на палю. Посилюється соціальний, національний і релігійний гніт. Посилено насаджується уніатство. Як свідчать «Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета», до 1793 року переважна більшість населення Слободища сповідувала уніатську віру.

Становище селянства Правобережної України в другій половині XVII століття погіршилося у зв'язку з безперервними міжусобними війнами між різними угрупуваннями козацької старшини. Цей період, відомий під назвою «руїна», розпочався після смерті Б. Хмельницького і продовжувався майже 50 років.

Присоб'я стало ареною жорстоких боїв, у яких крім козацьких військ брали участь польські і турецькі армії, татарські орди.

Козаки Кальницького полку чинили героїчний опір загарбникам. Особливо великі бої розгорнулися в 1670—1671 роках. Так, восени 1671 року багатотисячна польська армія на чолі з коронним гетьманом Яном Собеським вступила в присобський край, почала чинити утиски. Мирне населення втікло в ліси, а чоловіки, здатні носити зброю, приєдналися до козацьких загонів, що вели бої з ворогами, захищаючи свій полковий центр Кальник.

Коли поляки пішли на штурм Кальника, писав польський історик XVII століття Коховський, миттю численні юрби повстанців стали на валах, дали відсіч нападаючим, з надзвичайною сміливістю вискочили з міста, поляків загнали навіть за річку.

Більше місяця тривала облога. Не здобувши кальницької твердині, Собеський з ганьбою вивів війська з Присоб'я. Жорстокою була помста за поразки. Поляки, турки й татари палили села, люто розправлялись з населенням. Частина місцевих жителів загинула, частина змушена була переселитися на лівий берег Дніпра — на Полтавщину.

У 1702 році на Правобережній Україні виникло велике селянсько-козацьке повстання під проводом Семена Палія. Повстання охопило й Присоб'я. Його учасники прагнули назавжди звільнитися від поляків, говорили: «За Віслу треба прогнати ляхів, щоб більше й ноги їх тут не було».

У 30—60 роках XVIII століття на Правобережжі знову виникають народні рухи проти польської шляхти, відомі, як повстання гайдамаків. Діяли гайдамаки і в районі Слободища, яке з 1726 року від Сенявських перейшло до великих польських магнатів Чарторийських. Поблизу Слободища діяв загін Верлана — одного з ватажків гайдамацького руху. Це велике антифеодальне повстання було придушене шляхтою за допомогою російських військ.

Жорстока експлуатація селян, часті антифеодальні повстання ослабили Польщу, і наприкінці XVIII століття вона потрапила в залежність від Австрії, Прусії і Росії, які поділили між собою її територію. Після другого поділу Польщі в 1793 році Слободище разом з усім Присоб'ям відійшло до Росії.

Польські поміщики й шляхта не могли примиритися з підлеглістю російській адміністрації. Колонізаторська політика царського уряду викликала невдоволення і в польського народу. Тому в 1830 році в Польщі вибухнуло національно-визвольне повстання. В 1831 році воно перекинулося на Правобережну Україну, де його очолив генерал Колиско.

Метою повстання було визволення східної частини Польщі від влади царської Росії. Одним із центрів його був Дашів, а одним з найактивніших учасників — Адам Чарторийський, власник Слободища.

Рішучим ударом царських військ у травні 1831 року повстання було придушене (українські селяни його не підтримали), і почалося переслідування учасників. Землі Чарторийського були конфісковані, село, що носило ім'я бунтівника, ліквідували, а жителів переселили до Слободища.

У Слободищі після цього утворили військове поселення. Селян зобов'язували суміщати заняття сільським господарством з військовою службою. Вони ділились на підрозділи, цілий рік

проходили муштру під керівництвом офіцерів і унтер-офіцерів. Як пам'ять про військове поселення в селі до наших днів збереглися рівні прямі вулиці, розплановані в середині минулого століття військовим начальством.

Через село в той час проходив військовий маршрут (на випадок військових дій) Теплик — Гранів — Слободище — Коритне і далі на північ. Вздовж цієї дороги росли могутні, дуплясті верби, які частково збереглися аж до 1954 року по дорозі на Гранів. А старожили пам'ятали, що такі верби росли і на північній околиці села, по дорозі на Розсохувату.

Військовим відомством у Слободищі тоді ж були побудовані дві кам'яні конюшні, кожна на 60 стройових коней з цейхгаузами.

Для віруючих в селі в 1750 році була побудована дерев'яна церква св. Дмитра. Рештки її збереглися до 1930 року. До церкви примикало кладовище, яке до наших днів не збереглося. Зараз біля східної частини колишнього кладовища побудовано новий магазин на два відділення.

Після конфіскації села в Чарторийського і передачі його у військове відомство церкву розібрали і замість неї у 1848 році побудували цегляну Троїцьку. Старе церковище разом з кладовищем обгородили і на цьому місці на кам'яному п'єдесталі поставили хрест.

Внутрішнє опорядження храму проводили двічі. Спочатку в 1850 — 1895 роках, а в 1895—1910 роках заново розмалювали стіни на біблійну тематику. Тоді встановили дванадцять дзвонів. Найбільш шанованою в новому храмі була ікона Іверської Божої Матері, написана прихожанами з Афона.

На площі біля церкви по неділях збирався великий базар. У зв'язку з тим, що через село проходила дорога військового значення, в ті часи через р. Сороку насипали широку земляну дамбу. Для її зміцнення посадили верби, які поступово перетворилися в могутні дерева. Верби ці збереглися до 1948 року і були викорчовані під час ремонтних робіт.

Дамбою відгороджено ставок у центрі села площею 90 гектарів чистого водяного плеса. Посеред дамби стояв водяний млин на три постави (кам'яні жорна). Тут же діяли крупорушка, встановлені сита для петлювання високоякісного борошна та олійня.

В селі до 1883 року існувала школа грамоти. Потім була відкрита однокласна церковно - приходська школа, в якій навчалися діти заможних селян. Кам'яне приміщення школи спорудило земство біля церкви. Будівництво припинилося в 1914 році, на початку першої світової війни, і було закінчено в 1922 році за Радянської влади. Це приміщення діє і в наш час.

Наприкінці XIX століття сільська громада побудувала недалеко від церкви ще один глинобитний шкільний будинок, а також будинок для попа і дяка, приміщення для сільської управи та пожежне депо, де зберігалися насоси та бочки для води. Селяни тут вартували по черзі.

На північній околиці села таким способом були зведені також дерев'яні великі амбари для зерна, куди кожний селянин здавав частку свого зернового фонду на випадок неврожаю або іншого стихійного лиха.

З кожним новим урожаєм зерно засипали заново (обмінювали). З цього ж фонду позичково зерно видавалось на посів та інші потреби.

В нічний час жителі села почергово несли варту на всій території села.

Молодь у вільний час збиралася на вечорниці, влаштовувала народні гуляння.

На початку XX століття Слободище було порівняно великим населеним пунктом, в якому проживало 3345 чоловік. Жителі займались головним чином землеробством, але були й ремісники: шевці, кравці, теслярі, колісники, ткачі.

Більшість населення становили українці, але були й євреї, які займалися дрібною торгівлею, ремеслом, утримували шинки.

Кінець XIX — початок XX століття був періодом посиленого розвитку капіталістичних відносин на селі. Зростає класове розшарування серед селянства, з якого виділяються багаті хазяї — куркулі. Це спостерігається і в Слободищі. Якщо звичайний селянин у цей час мав не більше 2—3 десятин землі на двір, то два куркулі мали по 20 десятин, двадцять — по 18 десятин. Церква мала 63 десятини.

Були й малоземельні бідняки, які наймались до багатіїв або подавалися на заробітки в місто чи в поміщицькі економії на південь.

Для наведення порядку в селі утримувались урядовці, до яких входили староста, писар, соцький та 20 стражників.

В 1902 — 1903 роках під впливом революційної боротьби робітників значно посилився селянський рух. Незважаючи на

Те, що ці виступи жорстоко придушувались, селяни повставали проти поміщиків, громили їх економії.

Під впливом страйків і виступів в жовтні 1905 року царський уряд вимушений був видати маніфест про «Громадянські свободи» і скликати законодавчу Думу з залученням до виборів усіх верств населення.

Але це вже не могло стримати революційний рух. Наростанню революції і посиленню боротьби бідноти проти поміщиків і куркулів сприяла агітаційно-пропагандистська діяльність більшовиків. Так, згідно з архівними даними, в січні 1906 року широко розповсюджувалися серед населення сіл Дашева, Кальника, Китайгорода, Кам'яногірки, Городка, Слободища маніфести (прокламації): червоні — під назвою «Что хотят люди, которые ходят с красными флагами» і білі — «Как отобрать землю у помещиков и уделов». Ці маніфести в Дашів доставляли 18-річні робітники Феодосій Вороновський, який працював в Умані на заводі Пінеса і Файнштейна, і Мартин Чміль, житель с. Шабельної, який теж працював в Умані.

Перед різдвяними святами, збираючись додому, вони одержали в Умані 100 прокламацій від місцевого революціонера І. М. Магната. А потім на базарах в Дашеві і Китайгороді їх роздавали знайомим, а ті розповсюджували в навколишніх селах.

Всі троє були арештовані, засуджені і в квітні того ж року відправлені в Архангельську область на три роки.

Не припинялися селянські виступи в Подільській губернії і в роки відступу революції 1907—1909 років, особливо в Гайсинському повіті, куди входило Слободище. Але виступи селян в цей час були в основному з економічними вимогами.

При активній участі революційних сил в другій половині січня 1918 року в Гайсині та усіх селах повіту було встановлено Радянську владу. Центральна Рада, не погоджуючись на втрату влади на Україні, попросила допомоги в німецько-австрійських імперіалістів.

В лютому — березні цього року німецько-австрійські війська вторглися на Україну. Розгорнулася збройна боротьба проти ворожих військ. Але сили були нерівні. І в середині березня кайзерівські війська окупували Подільську губернію, в тому числі всі села Гайсинського повіту.

Цивільний губернатор Поділля Г. Степура, відчувши підтримку окупантів, оповіщав населення: «Всіх, хто посміє оружно повстати проти Української народної республіки і її Уряду, всіх, хто словом і ділом одважиться сіяти смуток, сприяючи

злочинній безглуздій політиці так званих народних комісарів (більшовиків), буду вважати ворогом народу і негайно передам до суду, як державних зрадників і провокаторів.

...Час безкорисних балачок минув. З огляду на вимогу військової влади всім забороняю ходити по вулицях після десятої години ночі...

...За порушення цього наказу буде покарано по австрійському военному праву аж до шибениці і розстріляння...

Міліції суворо наказую твердо виконувати свої обов'язки. Всяке нарушення дисципліни і нехтування закону покараю негайно і без жалю».

(Газета «Поділля» № 10 від 24 лютого 1918 року).

Але окупанти недовго користувались підтримкою членів Центральної Ради, просунувшись з їх допомогою вглиб країни, вони розігнали непотрібну вже їм Центральну Раду, створивши на Україні маріонетковий «уряд» гетьмана П. Скоропадського.

На окупованій території Поділля почав розгоратись повстансько-партизанський рух. У 1918 році в районі Гранова—Дашева Гайсинського повіту партизанський загін сформували Максим Шевчук і Василь Береговий.

Активними учасниками боротьби проти окупантів і контрреволюції 1918—1919 років були слободищенські селяни-партизани гранівського загону: Корній Іванович Свинобой, Семен Тимофійович Мостовий, Мефодій Дубина.

29 листопада 1918 року до робітників, селян і козаків Червоної Української Армії звернулись члени Центрального Виконавчого Комітету Рад України. В маніфесті говорилось, що «настав довгожданний час повалення на Україні влади буржуазії та поміщиків, влади Скоропадського, що тимчасово запанувала..

Від імені повсталих мас ми оголошуємо:

— Гетьмана та його раду міністрів вважати скинутими й поза законом.

— Всіх призначенців гетьмана та германського командування, всіх представників теперішньої місцевої влади треба негайно заарештувати, замінюючи їх представниками робітництва та селянства, вірними прихильниками Радянської влади.

— Всі закони, накази, договори, постанови чи розпорядження як гетьмана і його агентів, так і Центральної Ради та її агентів вважати за незаконні та не виконувати їх.

— Кожного, хто примушуватиме чи вмовлятиме виконувати розпорядження гетьмана та Центральної Ради або їхніх агентів

на місцях, розстрілювати на місці.

Повстаньте всі, як один, повстаньте всі міцною, непохитною стіною і ви переможете!».

Під ударами повстанців, партизанів, Першої та Другої Українських радянських дивізій гетьманський режим розвалювався.

Скориставшись цим і використавши масовий народний рух проти німецько-австрійських загарбників і гетьманців, дрібнобуржуазні націоналістичні партії об'єднались і утворили новий уряд — Директорію. Прихильники Директорії, сформувавши військові полки із залишків «вільного козацтва», куркулів та невдоволених селян, протягом листопада — грудня 1918 року зуміли захопити значну частину України, в т. ч. Присоб'я.

Але повстанський рух одночасно сприяв успішній боротьбі військ Українського фронту з Директорією. Відійшовши на лінію Біла Церква — Липовець — Гайсин, 14 армія затримала дальше просування військ Директорії. А зібравшись з силами, погнала їх назад. Активну участь у визволенні нашої місцевості у складі Другої Української радянської дивізії брало Червоне козацтво України під командуванням Віталія Примакова, штаб якого базувався у Гранові. Ось що писалось в оперативному зведенні від 25 березня 1919 року: «На Ваппярському напрямку наші частини розбили противника коло Гранова і Китайгорода, що ми їх зайняли, причому захоплено 8 кулеметів і 2 зарядники. Противник біжить у напрямі Гайсина».

А 29 березня 1919 року бюро преси України повідомляло: «... В Ваппярском направлении наши части заняли г. Гайсин».

До середини квітня 1919 року війська Директорії були розгромлені. Частина їх втекла на захід, окремі залишки загонів знайшли своє пристанище в навколишніх лісах.

Поступово знову встановлювалася Радянська влада. Велику роль у її зміцненні на селі відіграли комітети незаможних селян. У Слободищі такий комітет очолив Пилип Калеником Бондаренко.

Але мирний перепочинок тривав недовго. Ватажок українських націоналістів С. Петлюра уклав зрадницьку умову з панською Польщею і 25 квітня 1920 року її війська віроломно напали на нашу країну. З ними в наших місцях вели запеклі бої червоноармійські загони Першої кінної Армії, які й визволили територію від білополяків у липні 1920 року. Але і після цього в Присоб'ї продовжували чинити опір становленню Радянської влади загони атаманів Волинця, Лиха, Гиви, Машевського, Хрестюка та

інших. Остаточно їх розгромили загони 17 кавалерійської дивізії під командуванням Г. І. Котовського, а також 217 полк 25 Чапаєвської дивізії.

Штаб полку перебував у Дашеві, а Котовський зі своїм штабом — у Іллінцях.

У складі 51 кавалерійського полку дивізії Котовського, який дислокувався в Гайсині, служив червоноармієць Петро Олександрович Єрілін. Він же в 1918—1919 рр. воював на Уралі з білокозаками в легендарній дивізії В. І. Чапаєва, брав участь при взятті м. Уральська і в трагічних для дивізії боях м. Лбищенська, Гурьєва.

Пізніше в складі 9 Кримської дивізії брав участь в розгромі Врангеля на Південному фронті України, а потім в 20-х роках — в розгромі армій Махна, Тютюнника, Левченка та інших.

Активну боротьбу з ними на місцях крім військових частин вели комітети незаможних селян, комсомольці, молодь, які створювали частини особливого призначення — сільські загони самооборони.

У березні 1919 року в с. Слободищі створено тимчасовий надзвичайний орган Радянської влади — ревком. Його головою став Михайло Степанович Дубина.

У 1921 році ревком був замінений виборним органом — сільською Радою.

Завоювання політичної влади, перспективи будівництва нового життя викликали могутній приплив сил і енергії мас. Мирне життя довелося розпочинати в умовах господарської розрухи. На селі не вистачало найнеобхідніших промислових товарів. Неврожай 1921 року також ускладнив умови відбудовчого періоду. Разом з усіма трудящими жителі Слободища з надією сприйняли нову економічну політику (неп), розроблену X з'їздом ВКП(б) в 1921 році. Неп сприяв розвиткові господарської активності селян. Життя ставало кращим. В 1924 році на території Слободищенської сільської Ради проживало 5862 жителі (найбільше з усіх навколишніх сіл).

Документи свідчать і про підвищення культурного рівня населення, впорядкованість населених пунктів в цей час. В 1925 році в селі в основному були відремонтовані, побілені будинки, полагоджено шляхи, посаджено багато нових дерев, особливо білої акації. На перехрестях доріг встановлено дубові стовпчики, на яких розміщувались нові червоні таблички із зазначенням округу, села, загальної площі, кількості населення, відда-

леності від округу, району т. д. Дуже мало було випадків крадіжок та інших карних злочинів.

У 1929 році в сільському млині встановили невелику динамомашину, і вперше в громадських будинках — школі, сільраді, клубі (колишньому будинку священника), магазині — загорілися електролампочки. Відкрилися школа, лікнеп. Ліквідовували неписьменність вчителі, які, крім того, проводили агітаційну і культмасову роботу. Часто громадська діяльність займала в них більше часу, ніж учительська. Так, періодично проводились «куткові збори», на яких вчителі роз'яснювали питання поточної політики, вони брали участь у землевпорядкуванні, засіданнях сільради, інших заходах.

В 1929 році завідуючим школою був Іван Опанасович Албул, вчителями працювали Анатолій Йосипович Маломуж, Анастасія Григорівна Сербина, Федченко, Франко, Григорій Манішевський, Тетяна Манішевська, Качаненко, Краюхіна, Яків Федотович Шпильовий, М. М. Шпильова (Веремійчук), Кобець, Кожухівський, Юлія Бліновська.

В селі діяли драмгурток, хор, часто читались лекції, організовувалися танці. Раз на тиждень приїжджав кіномеханік на прізвисько Субота і «крутив» кіно. Комсомольці і вчителі випускали «світлову газету», використовуючи старі кіноплівки, на яких змивали зображення і тушшю писали літери та малюнки.

В клубі був чотириламповий батарейний радіоприймач Б-4, слухало його вечорами багато людей.

1 жовтня 1929 року в селі організували свято урожаю. Особливо запам'яталася жителям виставка сільськогосподарських культур, куди приносили експонати всі бажаючі. Організатором виставки був учитель біології Яків Федотович Шпильовий. Розміщалась вона в двох класах та коридорі школи і пройшла з великим успіхом.

20-і роки були періодом посиленого розвитку різних форм кооперації — кредитної, споживчої тощо. З 1924 року селяни Слободища були членами Дашівського сільськогосподарського кредитного товариства «Хлібороб». Фактично воно почало діяти 26 березня 1924 року, а було зареєстроване 23 липня. В товариство ввійшли незаможні та середняцькі селяни: з Дашева — 959 чоловік, з Польового — 249 чоловік, з Купчинець — 925 чоловік, з Кальника — 711 чоловік, з Китайгорода — 765 чоловік, з Слободища — 1101 чоловік, з Бондурів — 454 чоловіки, з Копіївки — 575 чоловік.

В товариство входили члени КП(б)У, комсомольці, члени комітету незаможних селян. Товариство «Хлібороб» допомагало вести господарство, через нього селяни могли придбати сільськогосподарський інвентар, будівельні матеріали. Селянам-пайовикам товариство надавало кредити для купівлі робочої і продуктивної худоби. Воно брало в оренду землю, на якій люди сіяли цукрові буряки, а сировину здавали на Кам'яногірську цукроварню (завод).

Пізніше в селі було організоване товариство спільного обробітку землі (ТСОЗ), бурякове товариство, яке очолював Дмитро Король, а бухгалтерами були дівчата з Умані — Ніна Геришевська і Груня Медвідь. Таким чином селян поступово привчали до кооперативних форм організації виробництва.

В Слободищі також утворилось сільське споживче товариство, першим головою якого була Олександра Юхимівна Кузьмик. Торгова точка в селі нагадувала універсальний магазин, в ньому продавались різні необхідні для селян товари.

Восени 1929 року в с. Слободищі створили перші невеликі колективні господарства на садибах «розкуркулених» селян. Колгосп «Партизан» був організований на садибі Дмитра Колоса. Головою обрали Федора Степановича Кравця. В будинку Кирила Майданюка організували школу лікнепу, в хаті Миколи Колоса розмістили дитячі ясла. Колгосп імені Шевченка був створений на садибі Тодоски Свіргун, а третій, колгосп імені Сталіна, — на садибі Левка Луценка. Головами обрані Мирон Свинобой і Карпо Дегодя. Ці колективні господарства були малі і не досить організовані, мали дуже примітивні технічні засоби — кінні плуги, культиватори, дерев'яні борони. Серп і ціп — основне знаряддя жнив. До цього — виснажені робочі коні і воли.

Для успішного розгортання суцільної колективізації велике значення мало посилення ролі комітетів незаможних селян. І вони зіграли свою роль.

Але селяни-бідняки працювали без великого завзяття.

5 січня 1930 року ЦК ВКП(б) прийняв постанову про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву, якою встановлено строки колективізації по районах. Робітничий клас послав на село своїх представників, здатних очолити молоді сільськогосподарські колективи — двадцятип'ятитисячників. На початку 1930 року в Слободище прибули два двадцятип'ятитисячники - робітники з Дніпропетровська Гладченко і Киреєв.

Навесні 1930 року три слободищенські колгоспи об'єднались в один «Хвиля революції». Всі господарські приміщення почали будуватись в центрі села. Першим головою об'єднаного колгоспу став Федір Васильович Гладченко. Першими членами колгоспу і активними його організаторами були Сава Мусійович Поворозник — голова сільської Ради, Василь Трифонович Брижицький, Олександра Юхимівна Кузьмик, Явдоха Левчишина, Дмитро Васильович Король, Лавро Мефодійович Ткачук, Микита Самсонович Каплун, Ілько Савич Поворозник, Марія Бондаренко, Дем'ян Миколайович Мазурець, Афоня Касюн, брати Данило, Євген, Максим Мостові, Федот Коваленко.

В перший рік селяни вступали в колгосп добровільно. Але темпи не задовольняли вищестоящі партійні і радянські органи. Товарного хліба колгоспи ще не могли дати. Державі потрібен був хліб. Його мали багаті і середняцькі селяни, але вони не віддавали і приховували врожаї. До тих, хто відмовлявся здавати весь хліб, особливо до «куркулів», застосовувалися надзвичайні заходи впливу — конфіскація всього майна з виселенням сімей у віддалені райони. Примус став основним методом «розкуркулювання» частини середняцьких господарств.

Ухвалою президії та облікової комісії Слободищенської сільської Ради 1930 року таким чином було «розкуркулено» сім'ї Каленя Марчишиного, Антона Мостового, Павла Прилипка, Йосипа Пересунька, Танаса Луценка, Дмитра Колоса, Миколи Колося, Левка Луценка, Василя Лотоцького, Микити Бартка, Павла Гончарука, Никифора Луценка, Тодоски Свіргун, Парфена Драча, Кирила Майданюка, Івана Прилипка та інших.

Антагонізм, що завжди існував між бідними і багатими, був використаний як при «розкуркулюванні», так і при колективізації. При цьому мало місце примусове усуспільнення худоби і господарського знаряддя, і все це залишалось знеосібленим. За збереження його ніхто не турбувався. Урожаї, як наслідок, були нікудишні. Не вистачало робочої сили, а для худоби — фуражу.

Помилки в проведенні колективізації і неправильне ставлення до селян усіх категорій було використано деякими ворожими елементами для організації протидії. Селян спровокували на антиколгоспні дії. Весною, у неділю, напередодні посівної кампанії хтось провів агітацію серед людей про самовільний вихід з колгоспу. Зібравшись у групи, жінки організували так званий «бабський похід» - волинку і почали розбирати усуспільнене

добро — худобу, насіння, реманент. З Гайсина негайно викликали кінний загін міліції в кількості 20 чоловік. Виник конфлікт. Було поранено начальника загону. Після цього жінок загнали в ставок в холодну воду, а зверху поливали водою з пожежного насоса. Нарешті «порядок» був наведений. Насіння і реманент повернули в колгосп. Люди змирились і розійшлись.

Як видно, з вини тодішніх керівників країни і республіки колективізація йшла з порушенням ленінських принципів. Насильницькі методи її проведення, масове «розкуркулювання», низька культура землеробства, слабка технічна база новостворених колгоспів та інші причини призвели до зменшення валового збору зерна.

План хлібозаготівель доводився по кілька разів на рік. Це перетворилось на безперервну кампанію. В залік хлібозаготівель забиралося все збіжжя, навіть насіннєві фонди. Особливо «сумлінно» працював продовольчий загін «Червона мітла» (група комсомольців і молоді), який прибув з Гайсина і при допомозі сільського активу забирав в селян все зерно та інші сільгосппродукти.

Хлібороби залишилися без хліба. Уже взимку 1931/32 року в селах склалось скрутне становище, яке навесні переросло в масовий голодомор, що досяг найбільшого розмаху в першій половині 1933 року. Рятуючись від смерті, люди їли листя, полову, трупи тварин. Голодні нишпорили по хлівах, коморах, клунях, щоб знайти якийсь харч. Були випадки людоїдства. Щоб вберегти дітей від голодної смерті, батьки вивозили їх у міста, залишали на вокзалах, в лікарнях і приютах. В селі в 1933 році померли сотні людей, скільки саме, точно вже ніхто ніколи не дасть відповіді.

Вимирали цілі сім'ї. Ось неповний перелік їх: Ксені Репуленко, Сидора Репуленка, Юхрема Коренюка, Федора Коровійчука, Карпа Барвінка, Микити Коваленка, Семена Брижицького, Івана Коваленка, Карпа Сої, Арсеня Сої, Явтуха Гноця і багато інших. Реєстрація померлих майже не проводилася. Окремих могил не було.

Жахливий голод підірвав продуктивні сили села, негативно вплинув на результати виробництва. У 1935 році середній урожай зернових по колгоспу становив усього 6,5 центнера з гектара, цукрових буряків — 140 центнерів.

Труднощі й випробування підривали сили народу, але не зломили його. Люди жили, терпіли, працювали... Не погасла господарська іскра в сім'ях «розкуркулених». Їх діти і внуки пізні-

ще стали керівниками, спеціалістами, передовиками виробництва.

У середині 30-х років в Слободищі, як і у всій країні, виникає стахановський рух. Ударники, п'ятисотенниці, передовики виробництва показували зразки сумлінної праці. В 1935 році секретар Дашівського райкому КП(б)У Русов доповідав у Вінницький обком партії про те, що конюхи колгоспу «Хвиля революції» Євген Колос, Степан Бондаренко та Григір Орган успішно виконали плани отримання лошат від закріплених за ними конематок.

28 листопада 1935 року збори колгоспників села обрали на районний з'їзд колгоспників - ударників таких передовиків виробництва: Дмитра Романовича Швидкого, Олену Мефодіївну Гой, Данила Мостового, Зінаїду Єфремівну Розвору, Петра Іщука, Василя Бойка. 5 листопада 1936 року райком партії в доповідній записці повідомляв сільгоспвідділ обкому партії, що ланка члена ВЛКСМ Домки Дорошенко виростила врожай цукрових буряків по 329 центнерів з гектара на площі 2 гектари. У списках передовиків. с. Слободища значились п'ятисотенниці Ганна Гершун, Ялина Ляшок, Варка Дубина, Дарка Свинобой, Домка Настиченко, Явдокія Фаріон, Килина Безверха, Ликера Драч, Ганна Куценко, Меланка Дегодя, Олександра Швидка, Катерина Ковбасюк, Горпина Шмаленюк, Параска Бондаренко, Марія Левчишина, Омелянка Ткачук, Домна Дорошенко, Марія Попик, Ялина Король, Тодоска Орган, Тетяна Гой, Марія Драч, Зінаїда Розвора, Тетяна Куценко, Катерина Підкошена, Ликера Розна, Тетяна Омелянчик, Тодора Омелянчик, Ксеня Дегодя, Настя Драч, бригадир Никифір Бондаренко.

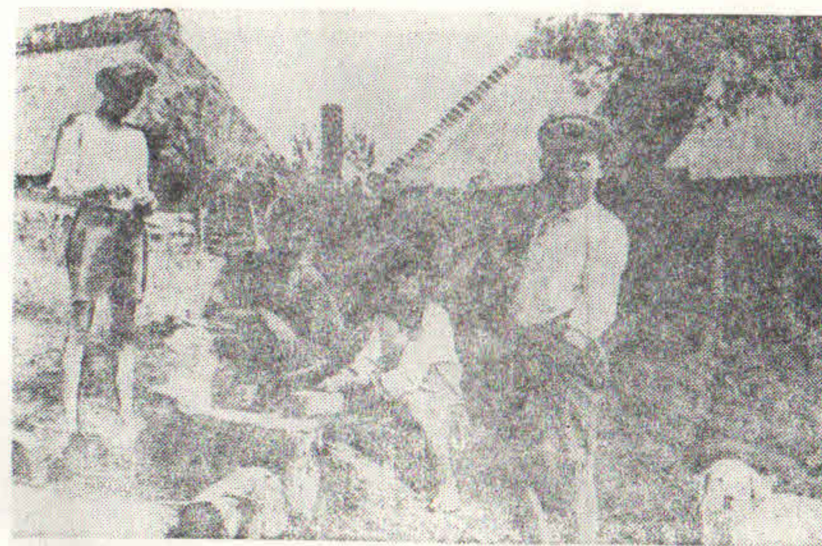
У 1932 році в селі організовується партійна організація, яку очолив Кізка, направлений у село гранівськими комуністами. Довоєнна парторганізація була нечисленною. У травні 1936 року до неї входили один член партії і два кандидати, а через місяць до неї приєднали двох комуністів з Чоргориї. Парторгом об'єднаної партгрупи обрали Саву Мусійовича Поворознюка. З березня 1937 р. парторганізацію очолила Олександра Юхимівна Кузьмик.

В середині 1932 року створюється комсомольська організація, першим ватажком якої обирається Сілівей Андрійович Мостовий.

Питання роботи на селі обговорювалось в 1932 році на V сесії ВУЦВК XII скликання, учасником якої була селянка із Слободища Василина Петрівна Качур. Рішення сесії було одно-

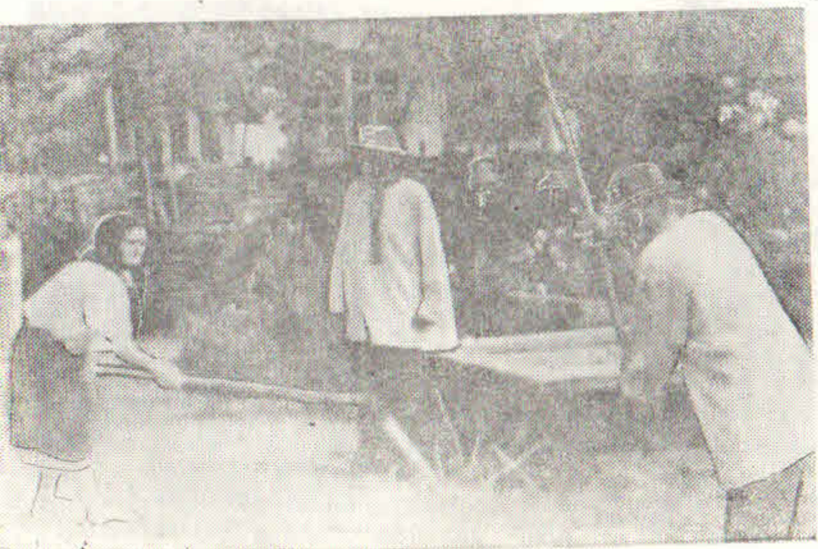
Центральна вулиця с. Слободища (30—40-і роки), або хата, яка символізує село.

Селянська сім'я (1926—1927 рр.). Праворуч стоїть Федько Бондаренко — майбутній генерал Радянської Армії.

Перший засів. Селяни-бідняки на усуспільненій землі. (1929 р.)

Селяни-одноосібники (1930 р.).

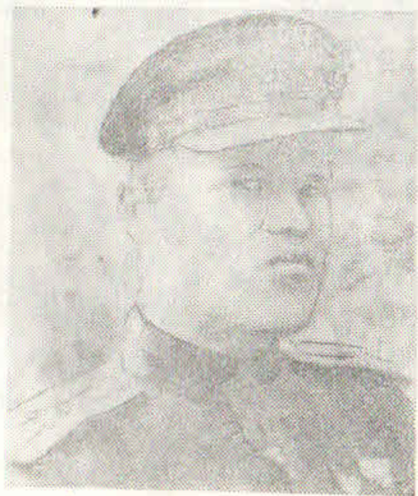
Олександра Юхимівна КУЗЬМИК (30-і роки).

Генерал-лейтенант Федір Михайлович БОНДАРЕНКО (19[illegible]7 р.).

Герой Радянського Союзу полковник Василь Архипович ГЕЛЕТА.

Полковник Михайло Мусійович ДОВГОПОЛИЙ.

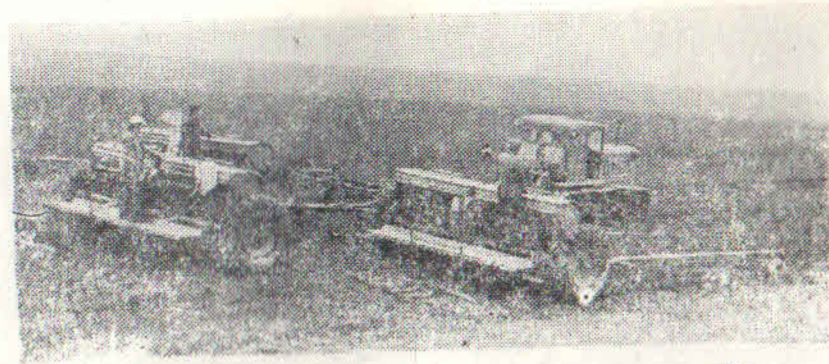
Петро Олександрович ЄРІЛІН з онукою.

Орденоносець, комбайнер В. Г. ДОВГОПОЛИЙ (1977 р.).

Депутат Верховної Ради УРСР Григорій Федорович ІЩУК (1977 р.).

Сівба зернових на полях колгоспу «Хвиля революції».

Посадка картоплі в колгоспі.

Збирання цукрових буряків (1989 р.)

Секретар парторганізації колгоспу Іван Петрович МАЙДАНЮК.

В дитячому садку.

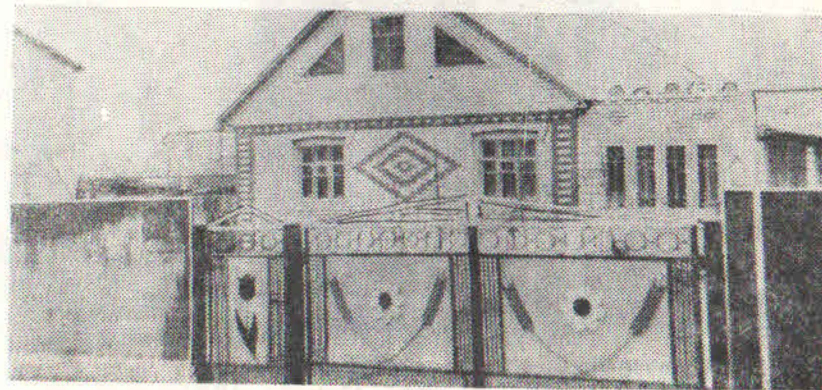
Голова виконкому сільської Ради Володимир Михайлович ГЕРАСИМЧУК і голова колгоспу Степан Іванович ПОДОЛЯН в робочому кабінеті (1985 р.).

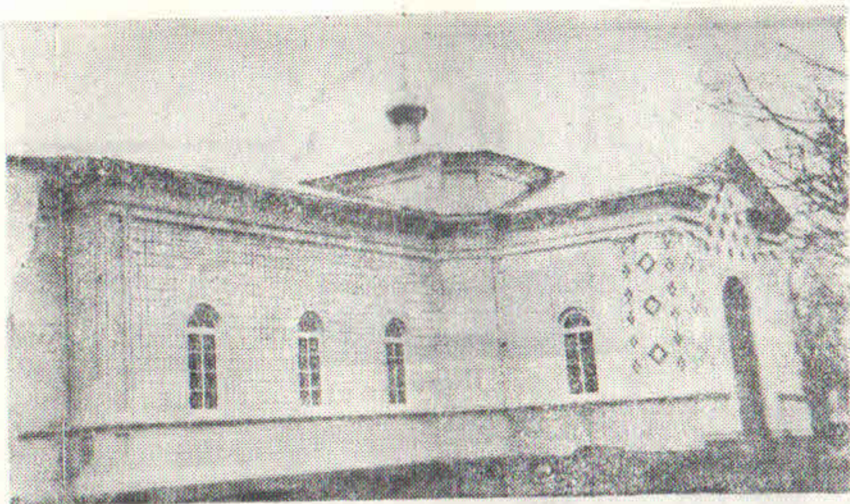
Новосели.

Новий Будинок культури (1990 р.).

Будинок М. Ф. ГОНТАРЯ.

Реставрована церква.

Колишній секретар партійної організації колгоспу, редактор районної газети «Трудова слава» А. Г. ФАРІОН та журналіст Д. М. ЛЕВЧИШИН.

ВЕТЕРАНИ-ПЕДАГОГИ СЛОБОДИЩЕНСЬКОЇ ШКОЛИ

Марія Макарівна **ВЕРЕМІЙЧУК**

Наталія Тарасівна **ФРАНЧУК**

Одарка Василівна **КУЗЬМИК**

ПЕРЕДОВИКИ КОЛГОСПУ НА РАЙОННІЙ НАРАДІ

Зліва направо: доярка Тетяна Іванівна **ПЕРЕБОРА**, зоотехнік Катерина Федорівна **ДОВГОПОЛА**, свинарка Марія Терентіївна **БЕЗВЕРХА**, ланкова Олександра Сергіївна **ПАЛЯНИЧКО** (1980 р.)

Бригадир тракторної бригади Петро Васильович БІЛЯЧЕНКО.

Петро Касіянович МАЛАЩУК.

значним: необхідність усунення недоліків в сільськогосподарському виробництві, рішуча боротьба проти ворожих елементів, дальше зміцнення колгоспів, особливо за рахунок технічного оснащення.

Але рівень механізації в сільському господарстві був дуже низький. Перші чутки про трактор з'явилися на селі в середині 20-х років, а на слободищенських полях він увійшов в загінку лише в 30-і роки. Це був «Інтернаціонал 15/30», який недовго працював. На зміну йому прийшли трактори «Універсал» і ХТЗ-15. Обслуговувала колгосп Гранівська МТС. Першими трактористами на «Інтернаціоналі 15/30» були Трохим Свинобой і Тодор Ребро.

Спираючись на індустріальну базу, на Україні розгорнулась робота по зміцненню соціалістичного ладу на селі. Під кінець 30-х років село почало економічно й культурно зростати. В основному було ліквідовано неграмотність. В селі діяли клуб, хата-читальня, семирічна школа, люди жили бідно проте весело, дружно. Підвищувалася урожайність полів, зросло поголів'я худоби. Міцніла економіка колгоспу.

Але в 1937—1938 роках новим випробуванням для радянських людей, в тому числі і для трудівників села, стали репресії.

У Слободищі у ці роки безпідставно були арештовані Мирон Свинобой, Тимофій Петренко, Павло Прилипко. Тимофій Петренко був реабілітований після смерті Сталіна. І повернувся додому. А Мирон Свинобой і Павло Прилипко загинули в тюрмах НКВС.

Десять слободищан: Овксентій Гелета, Михайло Драч, Яків Ковальчук, Андрій Кравецький, Петро Майданюк, Овксентій Омелянчик, Андрій Фаріон, Прокіп Янковий, Василь Соя, Єрофей Швидкий брали участь у радянсько-фінській війні. Двоє останніх загинули і лежать в невідомих могилах. Більшість з тих, що повернулися, були нагороджені медалями Союзу РСР.

У передвоєнні роки Центральний Комітет ВКП(б) і Радянський уряд прийняли кілька важливих рішень, спрямованих на зміцнення трудової дисципліни, на мобілізаційну готовність народного господарства в разі війни.

Послідовно здійснювались заходи, спрямовані на зміцнення колгоспного ладу, підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва. Село дедалі більше оснащувалося технікою.

В 1940 році організовано Китайгородську МТС, яка обслуговувала половину колгоспів Дашівського району, а також колгосп «Хвиля революції», маючи на балансі всього 36 тракторів, з них 20 колісних.

З року в рік підвищувався добробут колгоспників. Значно зросла вартість трудодня. В 1939 — 1940 роках багато передовиків Вінниччини здобули право бути учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві. Серед них — конюх колгоспу «Хвиля революції» Степан Григорович Бондаренко, який отримав 12 лошат від 12 конематок. Успіхи в промисловості і сільському господарстві створили умови для дальшого піднесення культурного рівня народу.

Зморені голодом, налякані репресіями, але з оптимізмом і надією на краще майбутнє люди вступали в тривожний сорок перший...

Вже 24 червня в селі були мобілізовані всі військовозобов'язані 1905—1918 років народження. На виконання постанови бюро обкому КП(б)У від 25 червня 1941 року в с. Слободищі, як і в усіх інших населених пунктах, створювалися винищувальні загони для боротьби з ворожими десантами, диверсантами та шпигунами. Все населення брало участь у спорудженні оборонних рубежів, протитанкових ровів.

30 червня 1941 року нарада обласного партактиву вирі-

шила про негайну евакуацію майна МТС, радгоспів і колгоспів. Під керівництвом комуністів Микити Каплуна та Сави Поворозника основні матеріальні засоби та худобу колгоспу було евакуйовано за Дніпро.

Рівно через місяць після початку війни наші армії відводили свої тилові частини в напрямку Умані. 28 липня радянські війська з боями здали районний центр Дашів та Китайгород. Цього ж дня бійці бойового прикриття відступаючих частин Червоної Армії підірвали мости через річку Сорока і залишили Слободище і зразу ж на його окраїнах появились кінні і мотоциклетні розвідники ворога.

Через тиждень в селі німецька адміністрація ввела цивільне управління і поліцейський режим. Старостою села призначили С. Іщука, старшим сільським поліцаєм — Ф. Швидкого. Погодилися служити окупантам Н. Драч, М. Вишня. Х. Ребро, С. Лотоцький, С. Ковальчук. Всі вони з місцевого населення, але, як вважала німецька адміністрація, «більш політично надійні».

Основною метою «нової влади» було забезпечити окупантів усім необхідним, а Німеччину — додатковою кількістю продуктів, сировиною та робочою силою. Оголосивши всю землю власністю німецької держави і взявши курс на німецькі поміщицько-куркульські господарства, окупаційні власті зберегли на деякий час колгоспи, переіменувавши їх в «общинні господарства». Вони надіялись, що великі господарства полегшать їм контроль за виробництвом, збором і вивозом в Німеччину сільськогосподарської продукції. Керівником «общинного господарства» в Слободищі був призначений Ф. Ребро. Продовольство і сировина з «общинних господарств» викачувались під суворим контролем сільськогосподарського коменданта Шнайдера, контора якого знаходилася в с. Китайгороді.

В селах вводилася обов'язкова трудова повинність, селян примушували працювати від зорі до зорі. А тих, хто з якихось причин не виходив на роботу або порушував розпорядок робочого дня, прилюдно сікли нагаями. Крім місцевих поліцаїв, в цьому відношенні особливою жорстокістю відзначався німецький прислужник з дашівської жандармерії угорець Антон. Тільки при згадці цього імені людей охоплював жах, а при появі його самого — село завмирало. Пізніше він був убитий шабелянськими партизанами.

Щоб населення не мало правдивої інформації з фронту, німецький комісаріат видав розпорядження про вилучення радіоприймачів у населення. А в листопаді 1941 року почались масові розстріли громадян єврейської національності. 9 листопада 200 євреїв розстріляли в Дашеві, а 12-го на Польовому розстріляно 1960 громадян з Китайгорода і Дашева. В Німеччину насильно вивезено 197 мешканців села, з них 107 хлопців і 90 дівчат.

В жовтні 1941 року рейхскомісар України Еріх Кох видав наказ генерал - комісарам про закриття на Україні всіх шкіл та інститутів і про відправку викладачів та учнів, старших 15 років, на роботу в Німеччину. У Слободищі семирічна школа була закрита. Навчалися лише діти 1—4 класів при одному вчителеві. Клуб також не діяв.

Незважаючи на погрози, слободищани допомагали бійцям Червоної Армії, які виходили з оточення чи втікали з полону. Вони їх переховували, приписували до сім'ї як своїх родичів. Полоненим, яких повз села переганяли з табору в табір, жінки виносили їжу.

Перші підпільні організації і групи з членів ВКП(б) і безпартійних патріотів були створені в кінці 1941 року в селах Дашівського району: Білках, Хринівці, Криштопівці, Шабельні, Розсохуватій, Жаданах, Кам'яногірці. В листопаді на своє місце проживання прибув член ВКП(б) Г. О. Рибаченко, який зв'язався з цими підпільними організаціями і групами і разом почав проводити роботу по створенню партизанського загону. В грудні на зборах представників було створено партизанський загін «За Батьківщину».

У квітні 1942 року в селах Підвисокому Оратівського району та Коритні Монастирищенського району утворились партизанські групи, які об'єднались в один партизанський загін імені Чапаєва. Командиром його став І. І. Калашник, а комісаром— В. О. Зенкін.

На початку 1942 року була організована і почала діяти Дашівська підпільна комсомольсько - молодіжна організація, яку очолив П. В. Корноухов. 12 червня ними було випущено 500 листівок «Гітлер прорахувався». Листівки розповсюджувались по всіх селах Дашівського району, в т. ч. і в Слободищі, а також в навколишніх селах сусідніх районів.

Весною і влітку 1942 року формується і розпочинає свої бойові дії партизанський загін імені Леніна в Теплицькому районі під командуванням А. Г. Кондратюка і А. К. Микитенка. З ініціативи останнього у серпні 1942 року в Шабелянсько-

му лісі проведена нарада представників підпілля та керівників партизанських загонів, на якій було створено міжрайонний підпільний комітет, секретарем його обрали А. К. Микитенка.

Партизанська боротьба набирала всенародного характеру. Взимку 1943 року в районі Шабелянського лісу з партизанських загонів, що діяли в навколишніх районах, створено Другу партизанську бригаду імені Сталіна (командир А. Г. Кондратюк, комісар І. Д. Мединський).

Перших відчутних ударів по ворогу завдали партизанські загони вже влітку 1942 року. Гинули окупанти, гинули народні месники.

Підпільні організації і партизанські загони сприяли утворенню підпільної групи і в с. Слободищі, яку очолив Федір Іванович Демчук.

Перша зустріч односельців-активістів В. М. Веремійчука, Д. А. Касюна, Д. В. Король та вчительки О. О. Мазур відбулася на квартирі колишньої голови сільської Ради члена ВКП(б) О. Ю. Кузьмик. На зустрічі йшла відверта розмова про «нові порядки», про розправи місцевої влади над мирним населенням та про можливість протидії окупаційним властям.

Пізніше в селі стихійно виникла ще одна — молодіжна організація, яку після війни було зареєстровано під назвою «Нескорена юність». Разом з підпільниками з інших сіл в цю організацію ввійшло 33 чоловіка. Очолив її Леонід Петрович Нужда, кандидат в члени ВКП(б). До війни Л. П. Нужда працював піонервожатим в Слободищі і Дашеві, а після війни і до кінця свого життя — головою Кальницької сільської Ради.

Члени підпільних організацій налагодили зв'язки з партизанськими загонами імені Леніна та «За Батьківщину». Доставляли їм зброю, боєприпаси, розвідувальні дані, рекомендували і направляли в партизанські загони людей. Протягом літа і осені в загони таємно доставлялось борошно, яке заготовили комірник Харитон Іщук і мельник Григорій Бойко, інші продукти харчування: крупа, м'ясо, цукор, спирт.

За наказом командування Другої партизанської бригади в 1943 році більшість членів підпільних організацій та інші односельчани влились в партизанські загони. Партизанами загону імені Леніна стали Олександра Юхимівна Кузьмик, Дмитро Афонович Касюн, Василь Макарович Веремійчук, Раїса Петрівна Літинська, Одарка Олександрівна Мазур, Микола Леонідович Теодорович, Феодосій Нестерович Качур, Іван Кирилович Гноць,

Григорій Вікторович Луценко, Клим Григорович Бондаренко, Пилип Габієць, Іван Федорович Гелета, Андрій Петрович Горобець, Іван Климович Коваленко, Михайло Михайленко, Пилип Тимофійович Орган, Герасим Пилипович Швидкий, Людмила Григорівна Фаріон, Микита Савович Поворозник.

В партизанський загін «За Батьківщину» вступили Юхим Григорович Бойко, Андрій Водяний, Явтух Дубина, Трохим Ковальчук, Леонід Нужда, Іван Омелянчик (молодший), Андрій Прилипко, Павло Робак, Іван Свинобой, Поліна Довгопола, Андрій Майданюк, Василь Береговий, Степан Григорович Дудник та інші.

Керуючись вказівками партійних органів про посилення політмасової роботи, комуністи і комсомольці Другої партизанської бригади імені Сталіна особливу увагу приділяли викриттю брехливої німецької пропаганди, а також боротьбі з українськими націоналістами, які служили гітлерівцям.

Активізація підпільної і партизанської боротьби проти ворогів викликала в них лють. На всій території області було введено комендантську годину.

Начальник поліції видав наказ про заборону розповсюдження радянських листівок серед населення. В наказі говорилось, що «всякий, хто зберігає або передає з рук в руки радянські листівки, буде покараний на смерть». В селах, особливо в ярмаркові дні, німецькою жандармерією проводились облави. Арештовували підозрілих, вбивали патріотів, чинили допити і розправи. Начальник Вінницької жандармерії видав наказ про надання гебітсфюрером СС поліції та начальникам постів права проводити страти. Ворог шаленів. 28 лютого 1943 року від кулі зрадника поліг відважний народний месник І. І. Калашник. 18 березня 1943 року загинули секретар міжрайонного підпільного комітету А. К. Микитенко і його дружина. В Слободищі більше року переховувалися їх малолітні діти Тамара і Алла. Спочатку вони перебували в сім'ях О. Ю. Кузьмик і Д. В. Король, а потім були переправлені до підпільника Петра Олексійовича Саморухи в с. Хрилю Монастирищенського району.

В жовтні 1943 року в с. Чорториї, не подумавши про можливі наслідки, партизани напали на колону німецьких автомашин з продовольством і боєприпасами. Викликаний із Монастирища німецький каральний загін помстився мирному населенню: було розстріляно 35 громадян, спалено половину села, забрано худобу. А громадянина с. Слободища Варфоломія Симоненка, який

в цей час виявився там, облили бензином і спалили живцем.

В грудні 1943 року партизани - слободищани у складі Другої партизанської бригади брали участь в триденному бою біля с. Василівки колишнього Ситковецького району. В бою було знищено понад сотню гітлерівців, біля двохсот поранено і взято в полон. Партизани захопили штаб, обоз, багато зброї. Знаходячись в безпосередній близькості до фронту, що наближався, партизани надавали воїнам належну допомогу. Загинув в бою з німецькими окупантами партизан А. В. Горобець. Прикро й болячє усвідомлювати, що під маркою партизанів часто діяли мародери і злодії.

Патріотичний вчинок зробила вчителька с. Слободища Марія Макарівна Веремійчук, яка зберегла під час окупації портрет Леніна, сховавши його в спинці дивана. Зараз портрет знаходиться в сільському музеї. Вона також зберегла два мікроскопи та бібліотеку. В цьому їй допомагала Раїса Петрівна Літинська.

Багато жителів села — молодих і престарілих — взимку 1944 року вивезено в Німеччину. В цей час місцевими поліцаями були видані німцям учителі Яків Федотович Шпильовий та Леонід Михайлович Теодорович, які загинули в катівнях гестапо.

12 березня 1944 року село визволили воїни 50 стрілецького корпусу 40 армії генерала Ф. В. Жмаченка Першого Українського фронту і 232 стрілецької дивізії Другого Українського фронту. Слободище виявилося на стику двох фронтів. 312 жителів села боролися на фронтах Великої Вітчизняної. 101 з них не повернувся додому. 256 учасників війни за бойові заслуги нагороджені орденами і медалями.

959 днів тривала окупація села. Колгосп був розорений. Матеріальні збитки склали 1 млн. 426 тис. 800 карбованців. Фронт віддалявся на захід. В армію були призвані всі, хто міг держати зброю в руках, — чоловіки і хлопці. Розорене громадське господарство, бідні оселі — ось який тягар турбот ліг на плечі жінок, дітей, стариків.

На кінець червня 1944 року територія Слободища і навколишніх сіл була очищена від мін, снарядів, нерозірваних бомб, гранат та інженерних загороджень. Всього на території колишнього Дашівського району воїни-сапери виявили і знешкодили 17136 штук боєприпасів. Акт прийомки території району як безпечної для користування населенням підписав 30 червня 1944 року голова райвиконкому С. В. Максимчук. Відновила роботу

Слободищенська сільська Рада. До складу першого післявоєнного виконкому ввійшли В. А. Кузьмик — голова, Степан Григорович Дудник — заступник голови, О. Н. Левчишин — секретар, Харитон Іщук та Явдоха Левчишина — члени виконкому. Поступово відчинилися двері школи, бібліотеки, клубу, дитячих ясел.

Відроджувався колгосп. На цей час у селі залишилось 444 двори з населенням 1424 чоловіка. З них працездатних було (від 16 років і старше) — 71 чоловік і 453 жінки, підлітків від 12 до 16 років — 150, решта — малі діти. Із цього населення було створено 9 рільничих бригад, в які входило 59 ланок. В колгосп зібрали 38 кінних плугів, 34 борони, 22 культиватори, 10 кінних сівалок, 7 жаток, 3 сівалки, 2 зернових трієри, 2 соломорізки, 28 парокінних возів, 40 саней, 18 комплектів збруї, 2 ваги. Великої рогатої худоби було в колгоспі на кінець 1944 р. 146 голів, в т. ч. 4 корови, 52 воли, 90 телят, а також 33 свині, в т. ч. 8 свиноматок, 66 овець, 431 голова птиці, 133 коней.

Відсутність необхідного інвентаря, матеріалів, техніки значно знижувала продуктивність праці. За даними звіту за 1944 рік, пшениці одержано на площі 200 гектарів всього по 5,1 центнера з гектара, жита на площі 296 гектарів по 9,7 центнера, ячменю — по 2,7 центнера, проса — по 12, цукрових буряків—по 32, соняшнику — по 4,1 центнера з гектара.

Тваринницької продукції одержували дуже мало (всього): молока — 2236 літрів, вовни — 18 кілограмів, яєць — 681 штуку, м'яса — 63 кілограми, меду — 152 кілограми. Основною тягловою силою в 1944 — 1945 роках були коні, воли і корови, яких виділяли по наряду колгоспники. Хліб збирали серпами, косами. На весь колгосп була одна жатка - лобогрійка.

Навесні 1945 року відновила роботу Китайгородська МТС. Але тракторів, комбайнів, інших сільськогосподарських машин було мало. Не вистачало запчастин, кадрів механізаторів. На курси трактористів пішли дівчата і молоді жінки, які у воєнний, 1945 рік, і в післявоєнні роки працювали на тракторах. Це Олена Безверха, Ликера Балдуха, Олександра Веремійчук, Фросина Яценко, Марія Мостова, Тетяна Яроменко.

Не набагато вищою була продуктивність полів і ферм колгоспу в 1946 році. Труднощі, викликані війною і фашистською окупацією, значно посилилися внаслідок посухи 1946 року. Урожайність зернових культур була мізерною, а на окремих

площах не повернулося навіть насіння. Колгоспники на вироблені трудодні одержали по 180 грамів і по 15 копійок грішми.

Громадське тваринництво було малочисельним. Із-за нестачі кормів тварини почали гинути. Над молодняком худоби взяла шефство школа. Діти приносили з дому корми і підгодовували лошат і телят. Державні хлібопоставки безсоромно вигрібали з громадських засіків усе, що було вирощене на колгоспній ниві. Крім планових завдань здавалось зерно та інша сільськогосподарська продукція в порядку натуроплати за роботу МТС, доводились додаткові плани хлібоздачі.

Адміністративний тиск зверху на місцеві органи посилювався. Оцінка роботи керівних партійних і радянських працівників визначалась по ходу організації хлібозаготівлі.

Основним засобом для існування селян були присадибні господарства. Проте прогресивно - прибуткове оподаткування не сприяло кращому використанню колгоспниками присадибних ділянок. Це призвело до вирубування садів, скорочення поголів'я корів, свиней в особистому господарстві колгоспників. На відбудовчу державну позику забирались в селян всі зароблені в колгоспі гроші і інші їх мізерні грошові прибутки.

Згубна у відношенні до села політика уряду призвела до тяжких економічних наслідків. Починаючи з січня 1947 року, більшість колгоспних дворів уже вичерпала всі свої продовольчі запаси, зібрані з городів і одержані на трудодні. Селу загрожував голод. Рятуючись від нього, люди крали колгоспний урожай. Суди жорстоко карали хліборобів за розкрадання громадського добра. Люди харчувались корінням, листям, гнилою, 4-річної давності, картоплею. В значній мірі рятували від голодної смерті людей західноукраїнські області. Там можна було обміняти на зерно все, хто що мав. Їхали «на західну» наші люди в тамбурах, на дахах вагонів, з квитками і без них. Їхали на відкритих платформах при зимових вітрах і в морози 20—25 градусів. Голодних усюди підстерігала біда. Їх злиденні пожитки реквізовували правоохоронні органи, відбирали грабіжники. Але сельчани їхали, їх гнав голод.

Людей не зломило горе. Вони продовжували боротися за життя, піднімали розорене господарство. За самовіддану працю у воєнні роки в 1947 році великій групі колгоспників (більше 120 чоловікам) і 3 учителям: Ганні Нестерівні Качур, Наталії Тарасівні Франчук, Марії Макарівні Веремійчук були вручені медалі «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941 — 1945 роках».

В 1945 році відновила роботу первинна партійна організація села. До неї входили С. В. Драч, І. А. Поліщук, М. С. Каплун, П. А. Пересунько.

В 1947 році Дашівський райком партії затвердив план будівництва електростанції, яка обслуговувала 6 колгоспи. Потужність існуючої сільської електростанції в с. Слободищі планувалось збільшити на 100 лампочок. В 1953 році пустили в дію сільську електростанцію. На головних вулицях засвітились лампочки, а в 1954 році запрацював місцевий радіовузол.

В 1950 році проведено укрупнення колгоспів Слободища і Чорториї. А незабаром їх знову роз'єднали.

В машинно-тракторну станцію почала надходити нова техніка — гусеничні трактори «НАТИ», ДТ-54, КДП-35, зернові комбайни «Сталінець-6» та РСМ-8, які замінили малопродуктивний «Комунар». В с. Слободищі було укомплектовано 2 тракторні бригади по 8 тракторів у кожній. Бригадирами в той час були Д. Р. Швидкий, І. Ф. Веремійчук, Д. І. Качур, Г. А. Касюн. При допомозі тракторних бригад колгосп в основному зумів освоїти всі придатні для оранки землі.

Впроваджувалась в життя постанова про полезахисне лісорозведення. Велика увага приділялась на початку 1950 року підвищенню врожайності зернових культур та цукрових буряків. Перших значних успіхів досягнуто в тваринництві. У виробництво впроваджувались досягнення науки і передового досвіду.

В 1950 р. в тваринництві працювало всього 60 членів колгоспу, в т. ч. 4 доярки, 2 телятниці, 12 свинарок, 3 вівчарі, 3 пташниці, 12 конюхів, 2 пасічники, 22 інших скотарі.

Середньорічний надій від корів становив 1052 літра. Непоганих показників було досягнуто в 1950 році в зерновому господарстві: урожай пшениці озимої на площі 357 гектарів отримано по 22.7 центнера з кожного гектара, жита на площі 650 гектарів по 14.7 центнера, пшениці ярої на площі 86 гектарів по 11.6 центнера, ячменю на площі 400 гектарів по 11.3 центнера, гороху на площі 119 гектарів по 7.5 центнера.

З 1956 року активніше почала працювати первинна партійна організація, яку очолив молодий комуніст Андрій Григорович Фаріон. Згодом він працював інструктором, завпарткабінетом райкому партії, а з 1970 по 1991 рік редактором районної газети «Трудова слава». На засідання партійних зборів виносились актуальні питання життя колгоспу і села. Поповнилась

новими членами партійна організація, росла комсомольська. В селі відчувалося політичне і трудове піднесення, проявили себе гуртки художньої самодіяльності. Регулярно випускалися стінгазети, друкована багатотиражна газета «Шлях до комунізму».

Поступово самовіддана праця людей стала давати результати. Відступали злидні, росла народжуваність.

Указом Президії Верховної Ради СРСР в 1957 році 7 слободищенських матерів нагороджено орденами «Материнська слава» II і III ступенів, 10 жінок — «Медалями материнства» I—III ступенів. Це Олена Бойко, Євдокія Свинобой, Марія Швед, Софія Соя, Дарка Майданюк, Варка Петренко, Пелагея Андрущенко, Євгенія Безверха, Анастасія Брижицька, Марія Гелета, Параска Попик, Марія Торопенко, Єлизавета Шкільна, Домка Кравець, Тетяна Мостова, Марія Швидка.

Міцнів колгосп, розвивалась його матеріальна база. Велику допомогу колгоспу надала Китайгородська МТС. директорами якої в післявоєнні роки були Б. П. Нінель, К. Я. Мацієвський. А в лютому 1958 році постановою Пленуму ЦК КПРС машинно - тракторні станції були реорганізовані. Зміцнілі колгоспи закупили необхідну сільськогосподарську техніку і почали господарювати на своїй землі самостійно. Викупив техніку і колгосп «Хвиля революції», яка була на обслуговуванні в бригадах.

В зв'язку з розширенням технічної бази і виробничих приміщень виникла необхідність перенесення господарства з центру села на його околицю. Тваринницькі приміщення почали будувати на новому місці. В 1962 році згідно з постановою листопадового Пленуму ЦК КПРС на місцях проведено перебудову структури партійних органів за виробничим принципом. Було утворено Гайсинське виробниче територіальне колгоспно-радгоспне управління, куди ввійшов і колгосп «Хвиля революції».

Колгоспи зміцнювалися досвідченими спеціалістами — агрономами, зоотехніками, механіками.

Незважаючи на несприятливі погодні умови 1965 року, колгосп виконав план продажу державі сільгосппродукції. Збір зернових з гектара становив 30,4 центнера при зобов'язанні 28, озимої пшениці — 34,7, цукрових буряків — 270 центнерів. Добрих успіхів у вирощуванні зернових домоглася перша рільнича бригада (бригадир Г. П. Майданюк), яка одержала по 37 центнерів зернових з гектара на площі 436 гектарів. Велику питому вагу у зерновому балансі мала кукурудза. Указом Президії

Верховної Ради СРСР І. П. Майданюк був нагороджений медаллю «За трудову відзнаку».

Новий п'ятирічний план 1966 — 1970 рр. — це програма піднесення сільського господарства. Головний її напрямок — значне збільшення виробництва продуктів рільництва і тваринництва на основі механізації, хімізації і меліорації земель. Поліпшувалась технічна оснащеність сільського господарства. Село повністю було електрифіковано. Введена гарантійна оплата праці з помісячним авансуванням колгоспників.

З 1965 року територіальні виробничі колгоспно-радгоспні управління реорганізовуються. Знову утворюються райони з традиційною структурою управління. Слободище відійшло до Іллінецького району.

Новостворений райком партії основним своїм завданням вважав відбір і розстановку керівних кадрів. В колгоспи направляють і рекомендують керівників з вищою або незакінченою вищою освітою.

Було проведено відповідну роботу по підготовці секретарів первинних парторганізацій колгоспів і радгоспів. З січня 1970 року колгосп «Хвиля революції» очолив С. І. Подолян, партійну організацію — І. П. Майданюк.

Липневий (1970 р.) Пленум ЦК КПРС прийняв постанову про поглиблену спеціалізацію сільського господарства. Слободищенський колгосп став як репродуктором по вирощуванню поросят для колгоспу «Авангард» с. Городка. Вівцеферма і птахоферма були ліквідовані. У рослинництві збільшились площі картоплі. Нова система планування виробництва і заготівель та більш високі закупівельні ціни на сільгosпродукцію зміцнили економіку колгоспу.

Напередодні жнив 1973 року у колгоспі «Хвиля революції» побував знатний механізатор країни, двічі Герой Соціалістичної Праці О. В. Гіталов. Він, зокрема, цікавився посівами озимих культур, умовами праці механізаторів. В бесідах з механізаторами і керівниками колгоспу давав цінні поради в питаннях використання техніки, вдосконалення технології вирощування сільськогосподарських культур. В господарство почала надходити більш потужна техніка.

В сімдесяті роки прискореними темпами здійснюється інтенсифікація виробництва в господарстві. Трудові колективи вносять свій вклад у реалізацію накресленої програми соціально - економічного розвитку села. Свідченням високопродуктивної праці є

нагородження колгоспників орденами і медалями Союзу РСР.

Орденами Трудового Червоного Прапора нагороджені бригадир тракторної бригади П. В. Біляченко, механізатори Г. Е. Поліщук, Г. Ф. Іщук, член буряківничої ланки М. С. Іщук.

Орденами «Знак Пошани» — І. Д. Качур, В. М. Свинобой, Г. Е. Поліщук, Д. С. Мостовий, орденами Слави III ступеня — В. Г. Довгополий, Е. М. Вісленко, О. С. Паляничко, В. С. Підкошений, одинадцять колгоспників нагороджені медалями, десятки одержали значки ударників п'ятирічок.

В сімдесяті роки в селі підрядним і господарським способами побудовано Будинок тваринників, п'ять житлових будинків, інженерно - технічний комплекс, пождепо, кормоцех, гаражі, автозаправочну станцію, склади, столярну майстерню, дві під'їзні ваги, кормовий двір з усіма необхідними спорудами, три артезіанських свердловини, в центрі — водопровід, котельню, побудовано і реконструйовано більше десяти тваринницьких приміщень.

Прокладено дорогу з твердим покриттям від с. Слободища до траси Дашів — Розсохувата. Обабіч дороги зазеленіли дерева. Побудовані під'їзні дороги на фермах, благоустроєно господарство. Посаджено скверик. При в'їзді в центр села праворуч в зелені дерев і кущів споруджено пам'ятник загиблим в 1941 — 1945 рр. воїнам-односельчанам. Побудовано стадіон, закуплено духовий оркестр.

Значно поліпшилася культура землеробства. Заліснено яри і непридатні для використання землі.

В кінці сімдесятих років зміцніла кадрами тракторна бригада, яка нараховувала 50 чоловік. Бригадиром більше 20 років працював П. В. Біляченко. В колгоспі було 2 рільничих бригади (бригадири І. Ф. Шмаленюк, В. М. Свинобой), 6 ланок. Ланковими довго працювали Марія Шмаленюк, Тетяна Попик, Євдокія Куценко, Галина Соя, Олександра Паляничко, Марія Марчишина. Всього в ланках нараховувалось 80 жінок. Значно більше працювало людей у тваринництві, в т. ч. 33 доярки, 18 свинарок.

Люди трудилися наполегливо і сумлінно. Але оплата не була ще вдосконалена, особливо натуральна. Традиційних, установлених райкомом партії, 500 грамів хліба механізаторам і 300 грамів іншій категорії працюючих на зароблений карбованець не задовольняли потреби колгоспників і не сприяли веденню підсобних господарств. Життя вимагало радикальних змін в організації і оплаті праці колгоспників.

Найвищого розвитку в економічному і соціальному відношенні досягло господарство в 80-і роки. Почали впроваджувати колективний підряд на орендній основі, вдосконалювати планування і управління сільськогосподарським виробництвом. Нова техніка і технологія сприяли цьому.

Ось деякі дані господарської діяльності за 1989 рік. Вироблено валової продукції в рослинництві на 1 млн. 912 тис. 80 карбованців, в тваринництві — на 996 тис. 994 карбованці, реалізовано продукції рослинництва на суму 1 млн. 338 карбованців, продукції тваринництва — на 1 млн. 302 тис. карбованців. Чистого прибутку отримано 870 тисяч. Рентабельність господарства становила 45,0%. Станом на 1 січня 1990 року на рахунку колгоспу в Агропромбанку знаходилось 907 тис. 678 карбованців, на 1 січня 1991 року—1 млн. 52 тис. карбованців.

У 1989 році отримано урожай зернових культур по 40 центнерів з гектара, в т. ч. озимої пшениці — по 55, ячменю — по 43,3, гороху — по 28,1 центнера. В 1990 році одержано найвищий урожай цукрових буряків — по 444 центнери з гектара в заліковій вазі з площі 350 гектарів. Колгосп зайняв третє місце в районі за підсумками соцзмагання серед колгоспів. Він нагороджений грамотою райкому Компартії України і райвиконкому з врученням грошової премії.

Протягом останніх років господарство вирощує добрі урожаї важливої технічної культури — соняшнику: по 25—33 центнери з гектара. Картоплі збирає по 150—175 центнерів.

Станом на 1 січня 1990 року членів колгоспу було 690 чоловік, в т. ч. працюючих — 330 чоловік. За 1989 рік нараховано оплати грішми 797 тис. карбованців. Середньорічний заробіток колгоспника склав більше 2400 карбованців.

Неодноразово колгосп і окремі колективи як в рослинництві, так і в тваринництві нагороджувались перехідними Червоними прапорами, Почесними дипломами, грошовими преміями за успіхи в соціалістичному змаганні серед господарств і колективів району. За вирощування насіння гібридної кукурудзи колгосп тричі нагороджувався перехідним призом «Золотий початок» району і області.

Колективи молочнотоварної ферми, свиноферми, ланки по кормовиробництву, вирощуванню кортоплі, окремі передовики в 1983 — 1988 роках відзначені Почесними грамотами, дипломами

райкому партії та райвиконкому, обкому партії та облвиконкому, Міністерства сільського господарства. А свинарка М. Т. Безверха і головний зоотехнік К. Ф. Довгопола на честь 70-річчя Великого Жовтня нагороджені Почесними грамотами ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ. За активну участь в діяльності Радянського фонду миру в 1985 році Почесною грамотою нагороджено голову колгоспу Степана Івановича Подоляна. Всім членам колгоспу «Хвиля революції» республіканським комітетом оголошено подяку.

Слободище — село новобудов. На місці старих хат зростають гарні сучасні будинки. Центр села прикрасили новий Будинок культури, адміністративний будинок, дитячий садок. Тут же аптека, промислово - продуктовий магазин, кафе. Відкрито сільський музей.

На початку вісімдесятих років завершено будівництво сушильно-очисного комплексу КЗС-20Ш, встановлено сушильний агрегат АВМ-065, повністю заасфальтовано зернотік, побудовано 30-тонну під'їзну вагу. В 1989 році споруджено і здано в експлуатацію диспетчерський пункт в автопарку. Розпочато будівництво медамбулаторії, двох чотирирядних корівників, склад для міндобрив.

Біля Будинку культури посаджено скверик з декоративних дерев і кущів. З допомогою Іллінецького ШРБУ заасфальтовано центральну вулицю села. Висипані жорствою бічні вулиці. В 1989 році повністю оновлено електромережу по селу і господарству. Упорядковано кладовище.

В 1989 році відкрито регулярне автобусне сполучення з Іллінців через Слободище на Розсохувату. Сільські діти тепер навчаються в середній школі.

Виготовлено проектно-кошторисну документацію на будівництво типової школи, яке розпочнеться в 1991 році. Розв'язується питання газифікації села.

В рік 1000-ліття введення християнства на Русі реставрована і відновила службу православна церква. Розвивається і гарнішає Слободище, а красу цю творять люди — будівники нового життя, господарі своєї долі. Міцно ввійшли в побут нові радянські звичаї і обряди, тематичні вечори, свято першого снопа, свято урожаю (обжинки), зустріч весни, вшанування ветеранів війни і праці, проводи в армію, вшанування солдатських вдів тощо. Всі вони покликані виховувати повагу до людини, і в першу чергу до людини праці.

Зараз за рахунок колгоспу в інститутах і технікумах навчається 8 випускників місцевої школи. В село повертаються молоді люди, які раніше виїхали. З допомогою колгоспу будуються, оселяються.

В середині 80-х років кількість жителів у селі стабілізувалась на рівні 1050—1075 чоловік. В даний час трудяться 19 спеціалістів сільського господарства з вищою і середньою спеціальною освітою, 20 учителів, 3 медпрацівники і інші фахівці.

Партійна організація нараховує 32 члени КПРС, комсомольців — 31. Всі колгоспники є членами профспілки.

Немало вийшло з села людей, які живуть у всіх регіонах країни, працювали й працюють на різних відповідальних роботах, користуються пошаною. Серед них — колишній командуючий зенітними ракетними військами ПВО країни, генерал-лейтенант Федір Михайлович Бондаренко, який трагічно загинув 13 жовтня 1973 року. В 30-х роках в Слободищенській школі навчався Герой Радянського Союзу, льотчик, кандидат технічних наук, полковник Василь Архипович Гелета.

В Слободищі народився і проживав бойовий офіцер, полковник Михайло Мусійович Довгополий — командир мотострілецького полку, який пройшов шлях від західних кордонів до Волги, а звідти — до Польщі, де й загинув смертю хоробрих. Звідси родом журналісти Д. М. Левчишин, А. Г. Фаріон, В. Д. Кобець, художники І. М. Балдуха, М. Ф. Соловіщук.

У 1975 — 1978 роках механізатор Григорій Федорович Іщук був депутатом Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання. Депутатом обласної Ради трьох скликань була свинарка Марія Терентіївна Безверха.

Серед вихідців з села є відповідальні працівники партійних, радянських, господарських органів, військовослужбовці, лікарі, вчителі, інженери, спеціалісти сільського господарства.

Починаючи з квітня 1979 року до 1988 року в складі обмеженого контингенту радянських військ в республіці Афганістан виконували військовий обов'язок воїни-інтернаціоналісти Сергій Васильович Безверхий, Василь Федорович Качур, Леонід Федорович Поліщук, Ігор Петрович Петренко, Юрій Миколайович Свирид, Олексій Іванович Свинобой. Захищаючи завоювання афганської революції при виконанні бойового завдання 20 жовтня 1985 року в Афганістані загинув В. Ф. Качур. Похований він на сільському кладовищі в Слободищі. Указом Президії Верховної Ради СРСР його посмертно нагороджено орденом Червоної Зірки.

Вертольотчик Олексій Іванович Свинобой в повітряному бою був поранений. Лікувався в госпіталі в м. Ташкенті. В перші дні чорнобильської катастрофи (1986 р.) взяв безпосередню участь в ліквідації її наслідків.

Більшість воїнів-інтернаціоналістів нагороджена орденами і медалями Союзу РСР і медалями республіки Афганістан.

Слід віддати належне і колишнім головам колгоспу, які у важких умовах вирішували разом з людьми питання становлення і розвитку колгоспного виробництва. В різний час на цій посаді працювали:

Гладченко Федір Васильович (1930 — 1931 рр.)
Незбутній Іларіон (1932 — 1933 рр.)
Каплун Микита Самсонович (1933 — 1936 рр.)
Дудник Степан Григорович (1936 — 1937 рр.)
Бойко Антін Іларіонович (1938 — 1941 рр.)
Дудник Степан Григорович (1944 р.)
Микитюк Андрій Михайлович (1945 — 1946 рр.)
Єрілін Петро Олександрович (1947 р.)
Животівський Іван Миронович (1947—1949 рр.)
Мельник Микола Дмитрович (1949 р.)
Левченко Григорій Мусійович (1950 р.).
Поліщук Микола Омелянович (1951 — 1952 рр.)
Майоренко Дмитро Дмитрович (1953 р.)
Животівський Іван Миронович (1954 — 1957 рр.)
Мацієвський Клим Якович (1958 — 1961 рр.)
Головін Микола Маркелович (1962 — 1963 рр.)
Вдовиченко Петро Харитонович (1964 — 1967 рр.)
Жмак Василь Трохимович (1968 — 1969 рр.)
Подолян Степан Іванович (1970 — 1990 рр.)

Сьогодні колгосп «Хвиля революції» — багатогалузеве господарство, в користуванні якого є 2589 гектарів землі, в т. ч. 2271 гектар орної. Господарство оснащено потужною сучасною технікою: 30 тракторів, в т. ч. Т-150, ДТ-75,8, зернові комбайни «Колос», «Нива», 3 бурякозбиральних комплекси РКС-6, КС-6, багато іншої сільськогосподарської техніки і знарядь, 26 автомашин.

Станом на 1 січня 1991 року в господарстві рахувалось 925 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 400 корів, 2140 свиней, з них 262 свиноматки, 89 коней. В 1990 році працювало 53 механізатори, в буряківничій ланці — 41 жінка, в тваринництві —

70 чол. шоферів — 32, в будівельній бригаді — 24 чол.

Дванадцяту п'ятирічку (1986 — 1990 рр.) по продажу сільськогосподарської продукції колгосп «Хвиля революції» с. Слободища закінчив з такими показниками:

Види продукції	Одиниця виміру	План продажу	Продано	+ — до плану	% виконання
Зерно	ц	81710	85046	+3336	104
Цукрові буряки	т	56420	52359	—4061	90
Картопля	ц	9760	10531	+ 771	108
Соняшник	ц	3960	6774	+2814	171
Молоко	ц	50210	52577	+2367	104
М'ясо	ц	100200	11083	+1063	110

Виходячи з можливостей господарства, в 1990 році на зароблений карбованець нараховано механізаторам, які працюють на гусеничних тракторах, дояркам по 1 кілограму зерна, їздовим МТФ і механізаторам колісних тракторів — по 900 грамів, всім іншим по 800 грамів. Надається матеріальна допомога всім пенсіонерам, вдовам, інвалідам.

Колгосп сприяє розвитку підсобних господарств колгоспників. Якщо в 1980 році у населення було 110 корів, то в 1990 — 150. Тим, хто бажає обзавестися худобою, правління колгоспу виписує по установлених цінах телиць і поросят, а також грубі, соковиті і концентровані корми.

Селяни стали краще жити. В селі десятки автомашин, мотоциклів, сотні телевізорів, холодильників, пральних машин.

Багатіє колгосп — багатіють люди.

Але головне багатство села — люди. Їх натруджені руки багато зробили й роблять для відродження і розвитку колгоспу, села, піднесення родючості рідної землі.

Серед передовиків і сумлінних працівників правофланговими були і є керівники і спеціалісти, які безперервно відпрацювали більше 20 років в рідному колгоспі: Петро Васильович Біляченко, Василь Микитович Свинобой, Іван Денисович Качур, Петро Григорович Безверхий, Катерина Федорівна Довгопола, Іван Федорович Юхименко, Іван Афонович Касюн, Лідія Петрів-